

U ovom izdanju informatora donosimo intervju sa **Sanjom Kljajić**, rukovodiocem Odeljenja za superviziju Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu a povodom najnovijeg godišnjeg izveštaja o dečijim brakovima.

Republički zavod za socijalnu zaštitu od 2019. godine prikuplja podatke o pojavi dečijih brakova i objavljuje analizu u godišnjim izveštajima. Zbog čega su nam ovi podaci značajni?

Republički Zavod za socijalnu zaštitu (u daljem tekstu „Zavod“) zadužen je, prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, za praćenje sistema socijalne zaštite, prema Odluci o Programu zvanične statistike u periodu od 2021. do 2025. godine, („Sl. glasnik RS“ br. 13/2021) odgovorni je proizvođač statistike (str. 19 i 39), a Uredbom o utvrđivanju Plana zvanične statistike za 2023. godinu („Sl. glasnik RS“, br. 141/2022) određen je kao odgovorni proizvođač zvanične statistike za grupu oblasti III. DEMOGRAFIJA I DRUŠTVENE STATISTIKE, oblast 7. Socijalna zaštita, podoblast 1) Statistika socijalne zaštite.

Uz to, Zavod na ovu aktivnost obavezuje i Instrukcija o načinu rada centara za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova (br. 551-00-00100/2019-14 od 20.5.2019. godine). Izveštavanje, poput svakog prikupljanja podataka, podrazumeva svojevrsno istraživanje, a sadrži i preporuke koje ukazuju na to kako se može unaprediti stanje u oblasti kojom se bavi ili umanjiti odnosno sprečiti neka pojava. Dečiji brak je negativna pojava koju treba sprečavati, a sistem socijalne zaštite često može da identifikuje žrtve te pojave, pa i da pruži neke vidove zaštite dece koja su žrtve ili su u riziku da to postanu.

Šta nam govore najnoviji podaci o ovoj štetnoj pojavi?

Tokom 2023. godine centri za socijalni rad identifikovali su **182 dece** koja su postala žrtva dečijeg braka, i to 12 dečaka (6,6%) i 170 devojčica (93,4%). Očigledno je da dečiji brak predstavlja rodno zasnovano nasilje i da pogađa najčešće devojčice.

Republički zavod za socijalnu zaštitu prikuplja podatke o deci žrtvama dečijeg braka od 2019. godine i iz godine u godinu uočava se da dečiji brakovi najviše pogađaju romsku decu te su u ovom izveštaju posebno obrađeni i prikazani podaci za najvažnije indikatore koji se odnose na njih i njihove roditelje.

Među identifikovanom decom dominira uzrast od 16 i 17 godina (138 dece, tj. 75,8%), ali nije zanemarljiv ni broj dece od mlađe od 16 godina (44 dece, tj. 25,2%) koja su posebno pogođena dečijim brakom na tom izrazito niskom uzrastu.

Kako je u posmatranom petogodišnjem periodu udeo dece pod roditeljskim staranjem kontinuirano visok (prosečno 87,9%), jasno je da su **roditelji** odgovorni za sklapanje dečijih brakova, odnosno da oni podstiču i podržavaju tu pojavu, odnosno da, u najmanju ruku, **imaju pozitivan stav** prema njoj. Otuda je jasno da su roditelji dece koja su u riziku od dečijeg braka grupacija sa kojom se mora raditi.

Obrazovni status identifikovane dece žrtava dečijeg braka u 2023. godini veoma je raznolik:

- osnovnu školu ne pohađa 15 dece osnovnoškolskog uzrasta,
- osnovnu školu redovno pohađa 13 dece,
- jedno dete ne pohađa specijalnu osnovnu školu iako je upisano u nju,
- **srednju školu ne pohađa 54 dece srednjoškolskog uzrasta,**
- srednju školu redovno pohađa 30 dece,
- troje dece pohađa specijalnu srednju školu,
- školovanje je završilo 64 dece (osnovna i srednja stručna škola),
- nije bilo dece koja su završila osnovno obrazovanje odraslih,
- **dva deteta nikada nisu bila uključena u obrazovni proces.**

Za romsku populaciju dece pogođene dečijim brakom situacija sa obrazovanjem je još nepovoljnija. Tokom 2023. godine:

- srednju školu nije pohađalo 28,6% dece srednjoškolskog uzrasta,
- osnovnu školu ne pohađa 10,9% dece osnovnoškolskog uzrasta,
- srednjoškolsko obrazovanje je završilo samo 8,4% dece.

Pravo na neku materijalnu pomoć ostvarilo je 139 majki, od čega 117 romskih majki, i 97 očeva, od čega 78 romskih očeva (novčana socijalna pomoć*, jednokratne novčane pomoći, dečiji dodatak). Baš nikakva novčana primanja nema 18 majki, što ukazuje na **podređen i ekonomski zavisn položaj žene, što je**

* Najčešća je novčana socijalna pomoć, koju dobijaju 73 majke i 55 očeva u ukupnoj populaciji dece žrtava dečijeg braka (u romskoj subpopulaciji 61 majka 43 oca).

jedan od faktora očuvanja dečijeg braka kao ostatka patrijarhalnog modela organizacije porodice, nezavisno od nacionalne pripadnosti.

Veoma važan pokazatelj rizika od dečijeg braka predstavlja iskustvo roditelja, odnosno podatak o tome kada su roditelji, drugi članovi porodice ili bliski srodnici stupali u brak, a posebno majke. U 2023. godini **kod 107 dece neko od bliskih srodnika je imao iskustvo dečijeg braka**, i to 51 majka, 9 očeva, 26 sestara, 6 braće, 9 baka i 4 deka. Analizom podataka iz proteklih pet godina može se utvrditi da udeo roditelja sa iskustvom dečijeg braka u ukupnom broju roditelja ove dece u proseku iznosi 14,1%. Udeo majki sa iskustvom dečijeg braka je znatno viši od udela očeva i iznosi prosečno 24,7% u petogodišnjem periodu.

Za blagovremenu procenu rizika od dečijeg braka po dete veoma je bitan podatak o tome kako centar za socijalni rad dobija prvu informaciju o detetu žrtvi.

I dalje nijedna prijava nije došla od službi/pojedinaca koji su na izvoru podataka odnosno koji mogu blagovremeno da uoče rizik, a to su zdravstvene medijatorke i pedagoški asistenti te udruženja građana. To ukazuje da se mora formirati mreža u lokalnoj zajednici koju treba animirati da pokreće i planira aktivnosti za sprečavanje dečijih brakova na nivou lokalne zajednice.

Šta možemo da zaključimo na osnovu analize podataka iz proteklog petogodišnjeg perioda?

Podaci o nacionalnoj pripadnosti pokazuju da dečiji brak postoji kod mnogih nacionalnih manjina na teritoriji Republike Srbije, ali je ta pojava očigledno najrasprostranjenija među decom romske nacionalnosti: od ukupnog broja dece, **romske dece ima 119 (65,4%), i to 110 devojčica, od kojih je 36 (32,7%) mlađe od 15 godina.**

Još je nepovoljnija slika obrazovnog statusa romske dece u proteklom petogodišnjem periodu:

- prosečan udeo romske dece koja ne pohađaju osnovnu školu u ukupnom broju dece koja ne pohađaju osnovnu školu iznosi 82,5%,
- prosečan udeo romske dece koja ne pohađaju srednju školu u ukupnom broju dece koja ne pohađaju srednju školu iznosi 60,8%,
- prosečan udeo romske dece koja nikada nisu išla u školu u ukupnom broju dece koja nikada nisu išla u školu iznosi 66,7%.

Jasno se uočava i izrazito nepovoljna obrazovna struktura roditelja romske dece:

- prosečan udeo romskih roditelja bez osnovne škole u ukupnom broju roditelja bez osnovne škole iznosi 87,1%,
- prosečan udeo romskih roditelja sa završenom osnovnom školom u ukupnom broju roditelja sa završenom osnovnom školom iznosi 38%,
- prosečan udeo romskih roditelja sa završenom srednjom školom u ukupnom broju roditelja sa završenom srednjom školom iznosi samo 14,1%.

Zaključak

U odnosu na prethodni izveštajni period broj identifikovane dece opao je za 10,3% (2022. godine 203 deteta, 2023. godine 182 deteta). Iako među decom ima i dečaka (6,6%), znatno je veći broj devojčica koje su žrtve dečijeg braka (93,4%)** i to jasno govori da se radi o rodno zasnovanom vidu nasilja koje najčešće pogađa devojčice.

Podaci i dalje kontinuirano ukazuju na to da dečijih brakova najviše ima u romskoj populaciji (65,4%) i da su romska deca u znatno nepovoljnijoj situaciji koja je posledica lošijeg materijalnog i obrazovnog statusa odnosno statusa zaposlenosti njihovih roditelja, iskustava dečijeg braka u porodici porekla te prisustva rizičnih ponašanja u porodici i neposrednom okruženju.

Većina identifikovane dece je pod roditeljskim staranjem (86,8%), što jasno govori da se mora raditi sa porodicom na promeni stavova prema dečijem braku te da kampanje usmerene na širu javnost imaju veliki značaj, kao i svi oblici preventivnog rada u lokalnoj zajednici, posebno ako se ima u vidu da podaci pokazuju da je pojava dečijeg braka zastupljena u svim regionima u Srbiji i da nije vezana za određeni tip ili veličinu naselja.

Podaci o obrazovnom statusu dece žrtava pokazuju da u proseku 37,6% dece srednjoškolskog uzrasta ne pohađa srednju školu. Nameće se pitanje da li bi obaveznost pohađanja srednje škole doprinela smanjenju broja dečijih brakova.

Centar za socijalni rad je veoma važna institucija u radu sa decom žrtvama dečijeg braka, ali se on u većini slučajeva uključuje kada se dete već nađe u dečijem braku (u 54,4% slučajeva dete se u trenutku prijave već nalazilo u partnerskoj zajednici), što znatno smanjuje mogućnost preventivnog rada sa konkretnim detetom i porodicom. Intervencije centara češće predstavljaju „gašenje požara” nego rad u smislu otklanjanja rizika po dete. Iako se informativno i savetodavno radi sa decom i porodicama, te intervencije su usmerene na ublažavanje štete koju je dete pretrpelo i tiče se eventualnog povratka u proces obrazovanja i materijalne podrške, a većina aktivnosti se fokusira na mere porodičnopravne zaštite i pokretanje različitih postupaka kod drugih organa.

Mnogo veći efekti, kojima treba težiti, postigli bi se otklanjanjem rizika, ali centar za socijalni rad, kao institucija socijalne zaštite, na raspolaganju ima manje intervencija primerenih toj fazi, a mnogo više fazi kada se dečiji brak već desio, posebno u situacijama kada se u dečijem braku rodilo dete.

Siromaštvo jeste jedan od uzroka dečijih brakova, ali su značajni i faktor obrazovanja majki i njime uslovljen ekonomski zavisn položaj majki, čija su deca aktuelno žrtve dečijeg braka. Situacija je posebno dramatična u romskoj populaciji, gde se mora raditi na smanjenju osipanja dece iz obrazovnog procesa, a posebno devojčica, ali i na različitim merama podrške za izlazak iz siromaštva i za napuštanje zavisnog ekonomskog položaja žene.

** Što je u nivou petogodišnjeg proseka koji iznosi 94,6%.

Kako se zaključci iz vaše analize mogu koristiti za planiranje programa u različitim sektorima i čija podrška vam je u tome najznačajnija?

Sastavni deo izveštaja čine preporuke koje su proistekle iz zaključaka:

- **Jasno je da dečiji brak predstavlja vid nasilja nad decom i mora postojati nulta tolerancija u odnosu na tu pojavu. Da bi se postigla potpuna eliminacija dečijeg braka, mora se napraviti nacionalna strategija za iskorenjivanje dečijih brakova sa jasno definisanim aktivnostima.**

Neke od aktivnosti podrazumevaju mapiranje sredina gde je ova pojava najzastupljenija, a zatim te lokalne samouprave treba da na svojoj teritoriji sprovedu aktivnosti predložene u modelu koji je sačinio Republički zavod za socijalnu zaštitu u saradnji sa UNICEF-om.

Ovo podrazumeva i izdvajanje sredstva, za čije planiranje pomenuti model takođe može biti koristan.

Paralelno sa ovim aktivnostima, mora se sprovesti obuka svih stručnjaka iz relevantnih službi (škole, centri za socijalni rad, centri za porodični smeštaj i usvojenje).

Ovaj informator je nastao u okviru projekta „Zaustavimo nasilje – Ostvarimo ravnopravnost“, koji zajednički sprovode agencije UN-a u Srbiji, UNDP, UNFPA, UNICEF i UN Women, u partnerstvu sa Vladom Republike Srbije, uz podršku Vlade Švedske.

Projektom se doprinosi stvaranju društva u kome su rodno zasnovana diskriminacija i nasilje neprihvatljivi, prava žena su zaštićena, a žene i muškarci ravnopravno učestvuju i doprinose svim sferama života.

Stavovi izneti u ovoj publikaciji/istraživanju/brošuri/priručniku predstavljaju stavove autora/ke i ne odražavaju nužno stavove Ujedinjenih nacija, navedenih agencija UN, Vlade Republike Srbije niti Vlade Švedske.